

TEORIA VALORILOR ÎN REFLECȚIILE FILOSOFICE ALE LUI TUDOR VIANU

Elena BUZINSCHI,
dr., lector universitar,
UPS „Ion Creangă” din Chișinău,
nutel@list.ru

Summary

In the article „The theory of values in the philosophical reflections of Tudor Vianu” are stated and elucidated issues related to the philosophy of culture and axiology in the work of Tudor Vianu. Particular emphasis is placed on the cultural phenomenon, the issue of values, types of values, the value system, the criteria for coordinating values and their characteristics.

Keywords: *culture, value, goods, wish.*

Personalitate prestigioasă, de anvergură europeană, Tudor Vianu (1897-1964) reprezintă pentru cultura noastră un reper important, atât ca ilustru gânditor, estetician sau filosof al culturii și al valorilor ei, cât și ca istoric, teoretician și critic literar, stilist, eseist, scriitor și traducător.

Cursul său de „Filosofia culturii”, de altfel primul curs la tema dată, predat în universitatea românească, începând cu 1929, a însemnat un moment important în viața intelectuală. „Filosofia culturii” rămâne să fie lucrarea fundamentală a lui Tudor Vianu în acest domeniu, deoarece în ea sunt analizate aproape toate problemele și enunțate sau schițate aproape toate ideile care definesc concepția lui despre *cultură*.

Unul dintre exegeții operei lui Vianu, George Gană, vorbind despre personalitatea ilustrului cărturar, menționează: „Ceea ce-l definește pe Tudor Vianu înainte de orice este (...) poziția lui față de fenomenul culturii. A privit-o ca pe o imensă lume în expansiune, ca pe realitate prin excelență, pentru că e înzestrată cu valoare”¹.

Potrivit lui T. Vianu, cultura este *creație de valori*. A crea – și a recepta creația de cultură – înseamnă a introduce în sfera valorii natura exterioară omului și natura umană însăși. După o analiză a celor mai consistente teorii din filosofia culturii, Vianu ajunge la concluzia că „cultura exprimă

¹ Gană G. Tudor. *Vianu și lumea culturii*. București: Ed. Minerva, 1998, p. 28.

suma valorilor create de om, mediul în care el dobândește caracteristicile ireductibile”².

După cum vedem, în centrul teoriei sale stă conceptul de valoare, pe care T. Vianu îl formulează, în sens restrâns „o valoare este obiectul unei dorințe fizice sau morale care poate fi satisfăcută de un bun”³, și în sens larg, valorile sunt „niște obiecte ale dorinței, ceea ce înseamnă că valoare în sine nu există; există dorința noastră pentru ceva pe care îl definim ca valoare”⁴. Prin urmare, valoarea urmează dorinței, așa cum orice obiect urmează actului care o cuprinde.

Pentru T. Vianu dorința nu este doar un act psihologic prin excelență subiectiv, ci o trebuință care exprimă prin mijlocirea conștiinței individuale aspirații sufletești general-umane, satisfăcute în bunuri culturale. Dorința apare ca un act complex al conștiinței care cuprinde valorile ca pe obiectele ei corelative, sub formă de obiecte categoriale în care subiectul le dorește ca valori care au caracterele obiectivității, generalității, valabilității tuturor valorilor, astfel încât valoarea face posibil și real acordul dintre subiect și lume. „Valoarea este pentru ființa umană expresia unei anumite posibilități, a posibilității unei adaptări satisfăcătoare între lucru și conștiință. Oamenii sunt mereu alții, nevoile lor se schimbă și obiectele care să le satisfacă pot să dispară... Rămâne în aceasta ceva permanent, și anume: valoarea ca expresie ideală a unui acord între ea și lucrul care poate fi oricând realizat”⁵. Autorul consideră că sensul culturii este supunerea naturii de către om, punerea ei, a tuturor aspectelor și fragmentelor care o compun, sub semnul valorii. O lume alcătuită exclusiv din lucruri ar fi o lume fără perspective, fără ecou, fără profunzime. Așadar, valoarea este o relație a conștiinței subiective cu lumea obiectivă.

Deși sunt expresia subiectivității, prin creație, valorile au obiectivitate și valabilitate socială, fiind împărtășite de grupuri umane. Un pol al valorii este situat în obiectivitate, altul în subiectivitate. Valorile nu exprimă substanțe, ci relații. Ele reprezintă o zonă intermediară între conștiință și lucruri, o zonă autonomă care se află în corelație cu cele două realități, fiind o punte între subiect și obiect. Valorile sunt determinate de nevoile umane,

² Tudor Vianu. *Cunoașterea de sine*. București: Editura Fundației PRO, 2000, p. 7.

³ Ion Ianoși. *O operă estetică*. În: Tudor Vianu. *Estetica*. București: Editura pentru Literatură, 1968, p. 152.

⁴ Tudor Vianu. *Studii de filosofia culturii*. București: Editura Eminescu, 1982, p. 60.

⁵ *Ibidem*, p. 61.

răspund unor dorințe determinate, unor trebuințe, sunt expresia muncii și a creativității umane, dar au în același timp și un caracter social și transindividual.

T. Vianu face distincție dintre *valori* și *bunuri*. În concepția sa, valorile, obiecte ale dorinței noastre, au două stări de existență: *valori pure* și *valori incorporate*, devenite *bunuri*. Valorile pure sunt „obiecte” categoriale, a căror expresie lingvistică este întotdeauna un substantiv, de aceea autorul le numește *valori-substantive*. Celelalte valori exprimă însușiri ale bunurilor și sunt numite *valori-adjective*, expresie a valorilor-substantive, față de care se află în raport de subordonare. Bunurile au adâncime ontologică. Lucrurile se pot transforma în bunuri prin actul valorificator al dorinței. Acest act nu atribuie, ci recunoaște valoarea.

Prin urmare, orice valoare, deși rămâne o proiecție ideală, întruchipează relativ și gradual într-un suport fizic (obiect, unealtă, bun material, operă spirituală, o idee, un gest, un comportament, o acțiune, o imagine etc.), prin care își exprimă existența și este încorporată în plasma vieții concrete. Lumea valorilor culturale este de mare complexitate, există tot atâtea valori câte aspirații vibrează în sufletul omenesc.

Făcând o analiză profundă a valorilor, T. Vianu atribuie acestora un șir de *caractere*. Primul dintre caracterele valorilor este *excentricitatea* lor. Prin excentricitate autorul înțelege acea însușire a unor obiecte din conștiința noastră de a fi cuprinse de actele lor corelative sub forma unor structuri exterioare conștiinței înseși. Excentrice pot fi nu doar valorile, dar și imaginile și abstracțiunile.

Prin urmare, excentricitatea valorilor este un dat imediat al conștiinței noastre, deopotrivă cu excentricitatea imaginilor și abstracțiunilor. Adevărul, frumosul și binele sau valorile mai particulare: tragicul, sublimul și grațiosul, austeritatea, modestia și caritatea sunt cuprinse de conștiință ca niște obiecte care ne depășesc. Indiferent care ar putea fi modul producerii lor în conștiință, în momentul în care actele lor corelative le cuprind, ele sunt cuprinse ca niște obiecte excentrice⁶.

Al doilea caracter al valorilor este *generalitatea* lor. T. Vianu consideră că toate valorile sunt generale, pentru că fiecare dintre ele fiind corelative cu o

⁶ Tudor Vianu. *Filosofia culturii și Teoria valorilor*. Ediție îngrijită de Vlad Alexandrescu. Text stabilit de Vlad Alexandrescu și Adriana Zaharia. Studiu introductiv și Repere critice de Ilie Parvu. București: Editura Nemira, 1998, p.79.

anumită dorință, toate pot fi cuprinse de către actele de dorință de același fel. Așadar, generalitatea valorilor exprimă raportul logic-teoretic dintre dorințe și obiectele lor. „Nu există valoare economică utilă unui singur individ, nici valoare estetică pentru un singur contemplator de artă, nici valoare etică pe care s-o prețuiască o singură conștiință umană. A corelaționa o valoare cu o singură dorință posibilă înseamnă a nega în aceasta tocmai caracterul ei de valoare. Ce ar fi un aspect de frumusețe pe care să-l prețuiești numai tu? Ce ar fi o faptă morală a cărei noblețe sau puritate să-ți apară numai ție? O valoare corelaționată cu o singură dorință pe lume este ceva cu neputință de închi-puit. Oamenii coincid, nu se despart, prin valorile pe care le afirmă”⁷.

T. Vianu vorbește și despre volumul valorilor. Volumul valorilor exprimă raportul psihologic dintre constituția empirică a conștiinței dezi-terative și obiectele ei. Între generalitate și rol nu este nici o contradicție, deoarece conștiința poate foarte bine să recunoască în aceeași valoare obiec-tul general al tuturor dorințelor de același fel, în acord cu structura empirică a conștiinței care poate fi cu o frecvență mai mică sau mai mare. De exem-ple: „frumusețea este, ca toate valorile, o valoarea generală, pentru că ea poate fi cuprinsă de toate actele deziderative estetice. Totuși în anumite conștiințe individuale sau în conștiința unor anumite epoci, valoarea fru-museții poate avea un volum mai mare sau mai mic, după cum actele dezi-derative estetice... Sunt oameni și culturi în care dorința estetică este perma-nentă: volumul valorii estetice este la aceștia foarte mare. Există însă oameni și culturi dominate de alte apetențe ale sufletului, de cea economică sau științifică și în care trebuința estetică este mai palidă și mai rară: în aceste cazuri volumul valorii estetice se comprimă, se micșorează”⁸.

O altă caracteristică a valorilor o reprezintă polaritatea. Valorile se constituie și funcționează într-un sistem bipolar. „Adevărul, binele și fru-mosul sunt corelative cu eroarea, răul și urâtul; utilitatea cu inutilul, vitejia cu lașitatea, austeritatea cu destrăbălarea, modestia cu îngâmfarea, noblețea cu vulgaritatea, blândețea cu cruzimea, cumpătarea și impertinența, iubirea cu ura ș.a.m.d.”⁹. Există eroarea, răul și urâtul, numai pentru că există adevărul,

⁷ Tudor Vianu. *Introducere în teoria valorilor întemeiată pe observația conștiinței*. București: Editura Cugetarea-Georgescu Delafraș, 1942, pp. 58-59.

⁸ Tudor Vianu. *Filosofia culturii și Teoria valorilor*. Ediție îngrijită de Vlad Alexandrescu. Text stabilit de Vlad Alexandrescu și Adriana Zaharia. Studiu introductiv și Repere critice de Ilie Parvu. București: Editura Nemira, 1998, p. 86.

⁹ *Ibidem*, p. 88.

binele și frumosul. Acceptarea unei valori implică în mod necesar neacceptarea alternativei. O lume fără valori ar fi o lume lipsită de nonvalori. Cine dorește nu numai să cuprindă, dar și să realizeze valorile, trebuie să le apere de non-valorile cu care ele se leagă. Nu poți să pretinzi că deții adevărul privitor la o idee, fenomen, persoană, considerând neesențialul drept esențial, întâmplătorul drept necesar, singularul și particularul drept general, probabilul și posibilul drept realitate și invers.

Un alt caracter al valorilor este *gradualitatea* lor. Valorile sunt cuprinse, prin actele deziterative ale conștiinței, pe una sau alta din treptele unei ierarhii. Există valori mai mult sau mai puțin importante. Rangul relativ al unei valori este dat pentru conștiință prin însuși actul care le cuprinde. De exemplu, „cel ce cuprinde valoarea morală o cuprinde în același timp ca pe o valoare mai înaltă a spiritului. Pe când, cel ce cuprinde valorile vitale sau economice le cuprinde ca pe niște valori mai puțin înalte. Acela care, printre valorile morale, cuprinde pe rând modestia, bunătatea sau sacrificiul de sine, le cuprinde cu conștiința exactă a rangului lor respectiv”¹⁰. Faptul că valorile conțin în ele însele rangul lor, ne explică de ce, în relație cu o persoană anumită, avem impresia de a ne găsi într-o sferă axiologică mai joasă sau mai înaltă, indiferent dacă persoana respectivă a fost supusă sau nu unei comparații menite să fixeze treapta ei în ierarhia valorilor.

T. Vianu crede că valorile au și *semnificație*. Prin semnificația valorilor, autorul înțelege acel caracter al lor care rezultă din faptul corelației cu un anumit tip de dorință. Nu există valoare în genere, ci mereu valori particulare, adică valori specificate după felul dorinței care le cuprinde. „Zadarnic ar încerca omul economic, ființa exclusiv mișcată de dorințe economice, să cuprindă semnificația frumosului sau binelui. Aceste semnificații i s-ar ascunde sau i s-ar destăinui doar în forme neadecvate. Semnificațiile estetice sau morale nu i se vor revela decât o dată cu trezirea dorințelor corespunzătoare”¹¹.

Datorită unui studiu profund al valorilor, T. Vianu formulează ideea că valorile pot fi deosebite după *domeniul* lor (morale, religioase, politice, științifice, estetice etc.), după *natura* lor (valori materiale, valori spirituale, valori sociale sau valori personale etc.), după *funcția* lor (valori-mijloc și valori-scop), precum și după alte criterii, cum ar fi semnificații, aria de

¹⁰ *Ibidem*, p. 90.

¹¹ *Ibidem*, p. 91.

răspândire sau durabilitatea lor (valori general-umane, universale sau valori naționale, specifice, valori dominante sau secundare etc.). În funcție de aceste criterii, Vianu elaborează o topografie a universului axiologic, stabilind opt tipuri de valori: *economice, vitale, juridice, politice, teoretice, estetice, morale și religioase*. Ordinea stabilirii locului reflectă creșterea gradului de importanță al lor.

Aceste valori alcătuiesc un sistem închis în ce privește structura lui și deschis dacă ne referim la conținuturile care umplu această structură. Nicio clasă de valori nu s-a adăugat în decursul istoriei omului și este deci de presupus, că nu se va adăuga nici în viitor. Însă, s-au înmulțit și diferențiat mereu formele în care s-au realizat aceste valori. „Toate aceste valori întrupându-se dau naștere pe rând: utilului, bunului cultural care înseamnă realizarea valorii economice; adevărului, în care se întrupează valoarea teoretică; binelui, în care se concretizează valoarea etică; ordinii sociale, în care dobândește ființa valoarea politică; frumosului, în care ia formă valoarea estetică; sfințeniei, în care cuprindem valoarea religioasă”¹². Oricât de adânc am coborî în istoria culturii omenesci, nu aflăm nici o epocă în care omul să nu fi găsit utilitatea, vitalitatea, legalitatea, puterea politică, adevărul, frumosul, binele și sacrul ca niște valori permanente ale conștiinței lui.

În concluzie, putem menționa că ideea dominantă în teoria valorilor propusă de Tudor Vianu este stabilirea cadrului axiologic general, alcătuit din clasele de valori (sănătatea, utilul, dreptatea, puterea, adevărul, frumosul, binele, sacrul), care implică stabilitatea conștiinței umane și a fundamentelor culturii, valorile fiind tiparele ideale permanente în care se realizează actele creatoare, inepuizabile în varietatea lor.

Datorită unei munci perseverente în analiza profundă a sistemului de valori, Tudor Vianu rămâne a fi un nume de referință, care cu siguranță poate fi numit întemeietorul domeniului filosofiei culturii în spațiul românesc.

¹² Tudor Vianu. *Filosofia culturii*, Ediția II-a, București: Editura Publicom, 1945, p. 38.